

AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS ÉS A KVANTOROK HATÓKÖRE*

GYURIS BEÁTA

MTA Nyelvtudományi Intézet
gyuris@nytud.hu

0. Bevezetés

E tanulmány célja a kontrasztív topikot tartalmazó magyar mondatok igazságfeltételes jelentésének, elsősorban a hatóköri viszonyainak a jellemzése, illetve annak bemutatása, hogy a kontrasztív topikot követő irtóhangsúlyos összetevő (amelyet a későbbiekben a kontrasztív topik asszociáltjának fogunk nevezni) szintaktikai szerepe milyen hatással lehet a mondat interpretálhatóságára, valamint jelentésének bizonyos összetevőire.

Ebben a tanulmányban kontrasztív topikon olyan irtóhangsúlyt¹ viselő maximális kiterjesztést – tehát nemcsak egy-egy szót – értünk, amely abban a szintaktikai pozícióban helyezkedik el, mint a topikok általában (É. Kiss 1998). A kontrasztív topikról a különböző nyelvekben megállapították (Kenesei 1989; Lambrecht 1994; Vallduví–Engdahl 1996; Molnár 1998; Lee 1999; von Fintel 1994; Büiring 1997; van Hoof 2000), hogy őt a mondatban egy hangsúlyos összetevőnek kell követnie, amit általában a mondat fókuszának szokás tekinteni. A következő mondatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a magyarban nem kell, hogy fókusz pozícióban lévő összetevő álljon a kontrasztív topik után, egyedül az szükséges, hogy ez utóbbi összetevő éppúgy irtóhangsúlyt viseljen, mint a kontrasztív topik (Kálmán–Nádasdy 1994), ami azt jelenti, hogy a kontrasztív topik semleges mondatban nem fordulhat elő (Kenesei István, személyes közlés). A példákban a kontrasztív topik összetevőket szögletes zárójelekkel, az utánuk következő irtóhangsúlyos összetevőket aláhúzással emeljük ki. A kontrasztív topik irtóhangsúlyát ‘’ jellel, az őt követő összetevőét pedig ‘’ jellel jelöljük.

- (1) [KT 'János] `megérkezett.
- (2) [KT 'János] `nem érkezett meg.
- (3) [KT 'Egy könyvet] `minden gyerek elolvasott.
- (4) [KT 'Egy könyvet] [F `János] olvasott el.

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kálmán Lászlónak és a tanulmány névtelen lektorának megjegyzéseikért, javaslataikért. A kutatás anyagi hátterét az OTKA T 029590 sz. projektum, valamint a szerző Bolyai kutatási ösztöndíja biztosította.

¹ Kálmán–Nádasdy (1994) nyomán irtóhangsúlyon olyan főhangsúlyt értünk, amelyet csak akkor követhet a mondatban másik főhangsúly, ha ez utóbbi is irtóhangsúly.

A fenti példák azt mutatják, hogy maga az ige, a tagadószó, egy kvantorpozícióban elhelyezkedő univerzális DP², illetve egy fókuszpozícióban elhelyezkedő összetevő egyaránt betöltheti a kontrasztív topik utáni irtóhangsúlyos összetevő szerepét. Ezekre az összetevőkre közös néven a továbbiakban mint a **kontrasztív topik asszociáltjaira** fogunk hivatkozni.

A további pontokban a kontrasztív topikot tartalmazó mondatok interpretációjának különböző kérdéseire fogunk koncentrálni. Az 1. pontban áttekintjük, hogy a kontrasztív topik szerepű kvantoros kifejezések mely összetevőkhöz képest vehetnek fel szűk, illetve tág hatókört, a 2. pontban pedig megvizsgáljuk a kontrasztív topik és asszociált DP-k közötti hatóköri interakciók fajtáit. A fenti mondatok jelentését Krifka (1989) nyomán egy eseményszerkezeti keretben reprezentálja a 3. pont. A 4. pontban az eseményszemantikai reprezentáció néhány következményét tárgyaljuk arra vonatkozólag, hogy az egyes kontrasztív topikos mondatoknak mely interpretációi lehetnek (illetve lehetnek-e interpretációik egyáltalán). A dolgozat az eredmények összefoglalásával zárul.

1. A kontrasztív topik szűk hatóköréről

A kontrasztív topik szerepű összetevőknek a szakirodalom hagyományosan szűk hatókört tulajdonít. A következőkben látni fogjuk egyrészt azt, hogy ezek a kifejezések nem szükségszerűen vesznek fel szűk hatókört a mondatban őket követő összes kvantorhoz és operátorhoz képest, másrészt pedig azt, hogy általában tág hatókört vesznek fel azon kvantorkifejezésekhez képest, amelyek az asszociáltjuk után állnak. A következő mondatban például a kontrasztív topik tág és szűk hatókört egyaránt felvehet az asszociáltjához képest, azaz a mondat vonatkozhat olyan szituációra, amelyben összesen két gyerek szerepel, és olyanra is, amelyben kétszer annyi gyerek van jelen, mint ahány film van:

(5) [KT 'Két gyerek] `minden filmet látott.

Míg a (6) alatti mondatnak csak olyan olvasata lehet, amelyben a kontrasztív topik szűk hatókört vesz fel az asszociáltjához, illetve az ige utáni kvantorhoz képest, addig a (7) és (8) alatti mondatok preferált olvasatában a kontrasztív topiknak van maximális hatóköre. A (9) alatti példa³ ugyanakkor azt mutatja, hogy bizonyos esetekben a kontrasztív topik vehet fel szűk hatókört az asszociált utáni kvantorkifejezésekhez képest is (bár ez utóbbi kifejezés hatóköre sohasem lehet maximális):

(6) [KT 'Legalább három gyerek] `minden könyvet elolvasott kétszer.
 'Minden könyv olyan, hogy legalább három gyerek elolvasta kétszer.'
 #⁴'Kétszer történt, hogy minden könyvet legalább három gyerek olvasott el.'
 #⁴'Legalább három olyan gyerek van, aki minden könyvet kétszer olvasott el.'

(7) [KT 'Két gyerek] `minden könyvet sokszor elolvasott.
 'Van két olyan gyerek, aki minden könyvet sokszor olvasott el.'
 ?⁵'Minden könyv olyan, hogy két gyerek sokszor elolvasta őket.'
 #⁶'Sokszor megtörtént, hogy két gyerek minden könyvet elolvastott.'

² Az univerzális DP-k, amint ezt például Szabolcsi (1997) és É. Kiss (1998) megállapítja, nem foglalhatják el a fókusz pozíciót a magyarban.

³ A példamondat egy változata Szabolcsi Annától származik (személyes közlés).

- (8) [KT 'Két gyerek] `minden könyvet háromszor olvasott el.
 'Van két olyan gyerek, aki minden könyvet háromszor olvasott el.'
 ?'Minden könyv olyan, hogy két gyerek háromszor elolvasta őket.'
 #'Háromszor megtörtént, hogy két gyerek minden könyvet elolvastott.'
- (9) [KT 'Legalább két könyvet] [F `Péter] mutatott meg mindenkinek.
 'Péter volt az, akinek volt legalább két olyan könyve, amit mindenkinek megmutatott.'
 'Péter volt az, aki mindenkinek legalább két könyvet megmutatott.'
 'Van legalább két olyan könyv, amelyeket Péter megmutatott mindenkinek.'

A fenti példák alapján akár arra a következtetésre is juthatnánk, hogy a kontrasztív topikok hatókörének meghatározására semmilyen szabályszerűség nem létezik. Ezzel a véleménnyel szemben ebben a tanulmányban én azt az álláspontot fogom képviselni, hogy a kontrasztív topik és az asszociált szerepű kvantorkifejezések egymáshoz viszonyított hatóköre mindig előre jelezhető, és ezt nem írhatják felül az asszociált mögötti kvantorkifejezések. Ez utóbbiak a fenti kvantorsorrendet csak annyiban módosíthatják, hogy a mondat logikai reprezentációjában beékelődhetnek a fenti két kifejezésnek megfelelő kvantorok közé. A következő pontban azokat a szabályokat mutatjuk be, amelyek alapján előre jelezhető a kontrasztív topik és az asszociált közötti kvantorsorrend.

2. A kontrasztív topik és az eseménystruktúra

Az ebben a pontban tárgyalandó példák azt hivatottak illusztrálni, hogy a kontrasztív topik illetve asszociált szerepű kvantoros kifejezések hatóköri viszonyai, ellentétben a többi preverbális operátor pozícióban elhelyezkedő kvantoros kifejezésével, nem feltétlenül tükrözik a felszíni sorrendet. Például a következő mondatnak három olvasata lehet:

- (10) [KT 'Három gyerek] [F `öt könyvet] olvasott el.
 a. 'Három gyerek olvasott könyveket és öt könyvet olvastak gyerekek, de nem ismert, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'
 b. 'Van három gyerek, akik egyenként öt könyvet olvastak el.'
 c. 'Van öt könyv, amit egyenként három gyerek olvasott el.'

A (10) alatti mondat a fentiek szerint háromféle esemény leírására alkalmas. Az (a) interpretáció szerint egy olyan olvasási eseményt ír le, amelynek három gyerek az ágense, öt könyv a patiens, a könyvek megoszlása a gyerekek között nem ismert, de amely nem lehet olyan, hogy mindegyik gyerek olvasott minden könyvet és mindegyik könyv olyan, hogy minden gyerek olvasta. A fenti olvasatot a továbbiakban **aszimmetrikus**, vagy a szakirodalmat követve, **kumulatív olvasatnak**⁴ fogjuk nevezni. A két másik olvasatra a nemzetközi szakirodalmat követve **disztributív olvasat**⁵ néven szokás utalni, amelyre Kálmán (2001) vezeti be az **egyenkénti olvasat** terminust.

A továbbiakban feltételezni fogjuk, hogy az egyes mondatok által leírt események résztvevői olyan többes vagy atomi individuumok (vö. Link 1983), amelyek a DP denotációjának, azaz, Maleczki (1995) művét követve, egy legalsó elem nélküli félháló elemeiből

⁴ *Cumulative reading*, vö. pl. Scha (1981).

⁵ *Distributive reading*, vö. pl. Scha (1981).

álló halmaznak az elemei. Például egy adott eseménynek a *két gyerek* DP által azonosított szereplője a *gyerek* főnév denotációját alkotó, legalsó elem nélküli atomos félháló egy olyan eleme, amelynek két atomi része van. (A magyar főnevek és főnévi csoportok denotációjának elemzéséről strukturált tartományú modellekben részletesebben ld. Maleczki (1995).) A fenti félháló nem atomos elemeire a következőkben röviden **többes individuumbként** fogunk hivatkozni.

Amennyiben az ige alkalmas arra, hogy olyan eseményre utaljon, amelyben azon résztvevők valamelyike, amelynek több atomi individuum-része van, képes arra, hogy egy egységként vegyen részt, vagyis, amennyiben a predikátumnak van **kollektív interpretációja**, Kálmán (2001) terminológiáját használva, **együttes olvasata**, akkor maga a mondat is alkalmas lesz arra, hogy egy **kollektív** vagy **együttes eseményt** írjon le a kontrasztív topik vagy az asszociált denotációjára vonatkozóan, feltéve, ha a fenti összetevők nem feltétlenül disztributívak. Ez utóbbi azt jelenti, hogy nem kényszerítik ki azt az olvasatot, akár lexikális jelentésük révén, mint például a *minden* determinánst tartalmazó DP-k, akár szintaktikai pozíciójuk révén, mint az ige előtti kvantorpozícióban elhelyezkedő összetevők,⁶ hogy az esemény kötelezően atomi individuum-résztvevőjű részeseményekre legyen felosztható. Például a *felel* ige alkalmas arra, hogy olyan emelési eseményeket írjon le, amelyekben több individuum tevékenykedett együttesen, vagy több tárgyat emeltek fel egyszerre, és olyanokat is, amelyekben egy individuum emelt fel egy tárgyat. Az *olvas* ige ugyanakkor, legalábbis prototipikus esetekben, nem alkalmas arra, hogy kollektív eseményt írjon le, hiszen minden olvasási esemény végül felosztható olyan részeseményekre, amelyekben egy individuum olvas egyetlen dolgot. A DP-k inherens disztributivitása a következőt jelenti: amikor a DP egy esemény egy résztvevőjét denotálja, akkor az következik, hogy az esemény annyi egyforma részeseményből áll, ahány atomi része van a DP denotációjának. Például, a *minden* determinánst tartalmazó univerzális DP-ket általában inherensen disztributívnek tekintik a szakirodalomban (vö. Szabolcsi 1997), amit például az is alátámaszt, hogy az alábbi mondatnak nem lehet a (11a)-nak megfelelő olvasata.⁷ (A mondat nem alkalmas olyan szituáció leírására, amelyben egy gyerek elolvasta a könyvek egyik felét, és egy másik a másik felét.)

(11) [KT '*Két gyerek*] *minden könyvet elolvastott.*

- a. #*'Két gyerek olvasott könyveket és minden könyvet olvastak gyerekek, de nem ismeretes, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'*
- b. *'Van két gyerek, akik mindketten minden könyvet elolvastak.'*
- c. *'Minden könyv olyan, hogy két gyerek elolvasta.'*

⁶ Vö. É. Kiss (1998), Szabolcsi (1997). Szabolcsi a fenti pozíciót a DistP ('disztributív frázis') specifikációjának tekinti.

⁷ Többen, közöttük Tóth Gabriella (személyes közlés), vitatják ezt a nézetet, tekintettel arra, hogy a beszélők nem találják például az alábbi mondatot rosszul formáltnak:

(i) *Mindenki körülállta az asztalt.*

Úgy tűnik tehát, hogy amikor a predikátum denotálhat egy együttes eseményt és egy olyan eseményt is, amely atomi résztvevőket tartalmazó eseményekre bontható, akkor az univerzális DP az utóbbi olvasatot kényszeríti ki. Azonban, ha a predikátumnak csak együttes olvasata lehet, akkor ezt az olvasatot nem feltétlenül tiltja le az állítólagosan disztributív DP.

A következő mondatnak ugyanakkor lehet egyenkénti és együttes olvasata is:

- (12) [_{KT} 'Két gyerek] [_F `öt asztalt] emelt fel.
- 'Van két gyerek, akik asztalokat emeltek külön-külön vagy együtt, és öt asztal, amelyeket külön-külön vagy együtt gyerekek emeltek, de nem ismeretes, hogy az asztalok hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'
 - 'Van két gyerek, és mindkettő egyedül felemelt öt asztalt együtt vagy egymás után.'
 - 'Van öt asztal, amelyek mindegyikét két gyerek emelte fel, vagy közösen vagy egymagukban.'

Például, az (a) olvasat alkalmas olyan események leírására, amelyekben két gyerek együttesen felemelt öt, egymás tetejére állított asztalt, vagy olyanokéra, amelyben két gyerek együttes erővel felemelt öt asztalt egymás után, vagy olyanokéra, amelyekben egy gyerek két asztalt felemelt külön-külön, és egy másik pedig hármát együttesen, és még sok más-fajtára.

A következő mondatban egy univerzális DP játssza a kontrasztív topik szerepét. Nincs aszimmetrikus olvasata, és nincs a kontrasztív topik DP-re vonatkozó egyenkénti olvasata sem. Az előbbinek a hiánya az univerzális determináns inherens, lexikális tulajdonságának köszönhető, míg az utóbbié annak, hogy ezen olvasat mellett a mondat nem vezetne be alternatív állításokat a diskurzusba. Az alternatív állítások létezése a kontrasztív topikok használatával együtt járó implikátúra, amellyel a 4. pontban foglalkozunk részletesebben.

- (13) [_{KT} 'Minden színdarabot] `három diák nézett meg.
- #'Minden színdarabot láttak diákok, és három diák látott színdarabokat, de nem ismeretes, hogyan oszlottak meg a darabok a diákok között.'
 - #'Minden darab olyan, hogy pontosan három diák látta.'
 - 'Pontosan három olyan diák van, aki minden darabot látott.'

Miután néhány példát láttunk arra, hogy a kontrasztív topik illetve az asszociált szerepét játszó kvantoros kifejezések hatókörei milyen viszonyban lehetnek egymással, a következőket kívánom javasolni. Azokban a mondatokban, amelyekben a kontrasztív topik és az asszociált szerepét egyaránt DP tölti be, ezek a DP-k az ige által leírt esemény bizonyos szereplőinek azonosítására szolgálnak. A mondat által leírt események lehetséges szerkezetük tekintetében két kategóriába sorolhatók.

Az egyik eseménystruktúra megfelel a mondatok aszimmetrikus (kumulatív) olvasatának. Jellemzője az, hogy a részeseményeinek száma nem függ a kontrasztív topik illetve az asszociált denotációja atomi részeinek számától, valamint az, hogy a részeseményeinek nem kell azonos struktúrájúaknak lenniük, vagyis a mondat által leírt komplex esemény szerkezete **aszimmetrikus**. A (10) alatti mondat kumulatív olvasatával kompatibilis lehet például az az esemény, amelyben egy gyerek elolvasott három könyvet, és másik kettő elolvasott egy-egy könyvet. Amennyiben maga az ige jelölhet együttes eseményt, akkor a mondat kumulatív olvasatához tartozó részesemények lehetnek együttesek is. Például a (12) alatti mondat segítségével leírható egy olyan komplex esemény, amelyben egy gyerek egy asztalt emelt fel, és egy másik négy olyan másikat, amelyek egymást tetejére voltak állítva.

Egy különálló eseménystruktúra-típusnak tekinthető az, amelynek **szimmetrikus** a szerkezete. Ez azt jelenti, hogy a kontrasztív topik és az asszociált által denotált entitás összes atomi része ugyanannyi számú részeseménynek szereplője, tekintet nélkül arra, hogy ezek a részesemények együttesek vagy sem. A (12) alatti mondathoz tartozó szimmetrikus események például azok lehetnek, amelyekben két gyerek együtt emelt fel öt különböző asztalt, vagy öt asztalt egymás tetején, vagy két gyerek külön-külön emelt fel egyenként öt asztalt. Egy mondat azon olvasatait, amelyek csak olyan komplex eseményekkel kompatibilisek, amelyek részeseményeiben valamely DP denotációjának különböző atomi részei szerepelnek, a mondatnak az adott tematikus szerepű résztvevőre vonatkozó **disztributív** vagy **egyenkénti olvasatainak** nevezzük. Például a (12) alatti mondat (b) olvasata a mondatnak az ágensre vonatkozó egyenkénti olvasata. Az egyenkénti olvasatoknál azért fontos megjegyezni, hogy az olvasat mely résztvevőre vonatkozik, mert az a tény, hogy bizonyos részeseményekben az egyik résztvevőnek csak atomi részei fordulhatnak elő, nem vonja maga után azt, hogy ugyanazokban a részeseményekben a többi résztvevőnek is csak atomi részei fordulhatnak elő, hiszen például a (12b) olvasat is kompatibilis olyan szituációval, amelyben a gyerekek az asztalokat egyidőben emelik fel, és olyannal is, amelyben külön-külön. Az alábbiakban a fenti olvasatok közül az aszimmetrikus (kumulatív) és egyenkénti (disztributív) olvasatokra fogunk koncentrálni.

A következő pontban a fentiekben megfogalmazott intuíciókat egy formális, eseményszemantikai keretben (Krifka 1989) reprezentáljuk, és bemutatjuk, hogyan vezethetők le formálisan a kontrasztív topik és asszociált szerepű kvantorokhoz kötődő olvasatok.

3. Formális reprezentáció

3.1. Alapfeltevések

A következőkben a kontrasztív topikos mondatok jelentését egy eseményszemantikai keretben, Krifka (1989) elméletében fogjuk reprezentálni, amely egy extenzionális típuselméleti nyelvre épül. Ebben az elméletben az objektumokat leíró predikátumok extenziója egy teljes, legalsó elem nélküli additív félháló (Link 1983), és a megszámlálható főnevek egy számok és entitások közötti relációt hivatottak reprezentálni. Például a *tehén* főnév denotációját Krifka (1989) $tehén'(x, n)$ formában adja meg. Krifka szerint ugyanakkor az igei predikátumok eseményeket denotálnak (Davidson 1967), és az összes esemény **E** halmaza szintén egy teljes, legalsó elem nélküli additív félhálót alkot. Krifka feltételezi ezen kívül, hogy az igei argumentumok események és individuumok közötti kétargumentumú relációként reprezentálhatók, amelyek különböző tematikus szerepeket kódolnak (pl. **ÁG**, **PAT**, stb.). Azt, hogy a fentiek alapján Krifka (1989) elméletében hogyan reprezentálható egy magyar mondat jelentése, a következő levezetés mutatja. A (14a) ábrán találjuk a mondathoz tartozó feltételezett szintaktikai fát, a (14b) ábrán pedig az egyes összetevőkhöz tartozó szemantikai reprezentációt. Az egyenes vonalak azt mutatják, hogy a különböző összetevők hogyan alkotnak nagyobb összetevőket a szintaxisban, amelyek mindig párhuzamba állíthatók egy megfelelő szemantikai művelettel, amelynek során a két összetevőnek megfelelő reprezentációból függvényalkalmazás révén egy új reprezentáció jön létre.

(14) $[_{KT} \text{ 'Négy gyerek}] \text{ 'játszott.}$

a. $\text{játszott} [V/NP_a]$

\swarrow
 $[_{KT} \text{ 'négy gyerek}] [NP_a]$

\swarrow
 $[_{KT} \text{ 'Négy gyerek}] \text{játszott.}[V]$

\swarrow
 DECL [S/V]

\swarrow
 $[_{KT} \text{ 'Négy gyerek}] \text{'játszott.}[S]$

b. $\lambda e[\text{játszott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a)]$

\swarrow
 $\lambda P \lambda e \exists x_a [\text{gyerek}'(x_a, 4) \wedge P(e)]$

\swarrow
 $\lambda e \exists x_a [\text{gyerek}'(x_a, 5) \wedge \text{játszott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a)]$

\swarrow
 $\lambda P \exists e [P(e)]$

(mód-operátor)

\swarrow
 $\exists e \exists x_a [\text{gyerek}'(x_a, 5) \wedge \text{játszott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a)]$

A (14a) szintaktikai fa azt mutatja, hogy Krifka szerint az igei predikátumoknak van egy meghatározott számú argumentumuk, amelyek bizonyos szintaktikai funkciókhoz (pl. alany v. tárgy) kötődnek. A szemantikai reprezentációban az argumentumokat indexekkel látja el, amelyek a megfelelő összetevők szintaktikai szerepére utalnak (példáinkban *a* utal az alanyra, *t* pedig a tárgyra). A (14b) szemantikai fában az igék események feletti egy-argumentumú predikátumokként vannak reprezentálva, amelyek ugyanakkor nincsenek specifikálva a szintaktikai argumentumaik száma és típusa szerint. Ezért kell őket az eseményhez tematikus relációk segítségével kötni. A szintaktikai argumentumok tematikus szerepei az ige szemantikai reprezentációjában szerepelnek, a szabad határozókéi pedig a szabad határozók reprezentációjában.

Krifka a következő okokból utasítja el az igék szemantikai reprezentációjának hagyományosabb módját, amely szerint az ige denotációját mint függvényt alkalmazzuk a szintaktikai argumentumai denotációjára, vagyis amely szerint a (14) alatti *játszott* ige reprezentációja $\lambda x \lambda e [\text{játszott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a)]$ volna. Egyrészt, a hagyományos formula meghatározná a függvényalkalmazás sorrendjét, amely, ugyanakkor, nem felelne meg az adatoknak a (bizonyos mértékig) szabad szórendű nyelvek esetében. Másrészt, mivel az igei denotáció mint függvény alkalmazása egy adott argumentumra megváltoztatja az eredeti függvény típusát, a szabad határozókhöz többféle típust kellene rendelni. Krifka ehelyett szabad változókat használ az igék lexikális reprezentációjában, amelyek azáltal kötődnek le, hogy a DP-k denotációit alkalmazzuk az igei denotációra mint argumentumra, mivel a DP-k determinánsai révén bevezetett kvantorok hatókörébe kerülnek. Miután az összes szabad változó lekötésre került, előáll a mondatjelentésnek megfelelő, események feletti predikátum, amelynek szintaktikai megfelelőjét Krifka (1989) V kategóriájú kifejezésként tünteti fel. Ebből a kifejezésből a mondatmód-operátor révén keletkezik teljes jogú mondat, amely jelen esetünkben megfelel a deklaratív operátornak. A mód operátor szerepét Krifka (1989) abban látja, hogy az az eseményváltozót egy egzisztenciális kvantorral leköti. A formális reprezentáció alapján tehát a (14) alatti mondat jelentése a következő lesz: van egy olyan többes individuum, amely a *gyermek* főnév denotációjába tartozik,

amelynek öt atomi része van, és amely olyan, hogy egy játék-esemény ágense. Ez az interpretáció véleményem szerint megfelel a mondat jelentéséről való intuitív elképzeléseknek.

A következő pontokban olyan mondatok jelentését vizsgáljuk, amelyekben mind a kontrasztív topik, mind az asszociált szerepét kvantoros DP tölti be.

3.2. A fókusz mint asszociált

Ebben a pontban olyan mondatok jelentését vizsgáljuk, amelyekben a kontrasztív topik asszociáltja a mondat fókusza, és a fenti két szerep közül mindkettőt kvantoros DP játssza, amint azt a (10) alatti mondat illusztrálja, amelyet alább (15)-ként megismétlünk:

- (15) [KT 'Három gyerek] [F 'öt könyvet] olvasott el.
 a. 'Három gyerek olvasott könyveket és öt könyvet olvastak gyerekek, de nem ismert, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'
 b. 'Van három gyerek, akik egyenként öt könyvet olvastak el.'
 c. 'Van öt könyv, amit egyenként három gyerek olvasott el.'

A fókuszos összetevő jelentésének fontos vonásaként szokás a különböző nyelvekben megemlíteni azt a tényt, hogy az ilyen összetevőket tartalmazó mondatok előfeltételezik azt, hogy a mondat fókusz nélküli része által megnevezett tulajdonság teljesül egy individuumra, és a mondat maga azt az állítást fogalmazza meg, hogy az adott inviduum meggyezik a fókusz denotációjával. A fenti típusú interpretáció kompozicionális levezetését a (16) alatti formula illusztrálja:

- (16) a. $olvasott\ el\ [V/NP_a,\ NP_i]$
 \swarrow
 [KT 'Három gyerek] [NP_a]
 \searrow
 [KT 'Három gyerek] olvasott el [V/NP_i]
 \swarrow
 [F 'öt könyvet] [NP_i]
 \searrow
 [KT 'Három gyerek] [F 'öt könyvet] olvasott el. [S]
- b. $\lambda e[\text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t)]$
 \swarrow
 $\lambda P \lambda e \exists x_a \exists n[\mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge P(e) \wedge n \geq 3]$
 \swarrow
 $\lambda e \exists x_a \exists n[\text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_s) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3]$
 \swarrow
 $\lambda P \forall e \forall x_t [P(e) \rightarrow \mathbf{könyv}'(x_t, 5)]$
 \swarrow
 $\forall e \forall x_t \exists x_a \exists n[[\text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3] \rightarrow \mathbf{könyv}'(x_a, 5)]$

Sajnos azok a követelmények, amelyeket a fenti formula a (15) által leírt eseményekkel szemben megfogalmaz, nem tükrözik a mondat valódi jelentését. Például (16) szerint minden releváns olvasási esemény, amelynek az ágense három gyerek, olyan, hogy a patiente pontosan öt könyv. A (15b) olvasat szerint viszont a kérdéses mondat összefér olyan szituációkkal, amelyekben vannak olyan olvasási események, amelyeknek a patiente egyetlen könyv, és az ágense legalább három gyerek, amelyeknek a létezése ugyanakkor (16) szerint nincs megengedve. A fentiek miatt (17) alatt egy új megoldást javasolunk, amely szerint a fókusz

azt a jelentéselemet vezeti be, hogy az ige által leírt események közül mindazok, amelyeknek a fókuszon kívüli DP(-k) segítségével meghatározott szereplőik vannak, olyanok, hogy egy szereplőjük megegyezik a fókusz által denotált összetevővel, vagy része annak.

- (17) a. ${}_{[KT]}$ *Három gyerek* olvasott el $[V/NP_1]$
 \swarrow ${}_{[F]}$ *öt könyvet* $[NP_1]$
 ${}_{[KT]}$ *Három gyerek*
 ${}_{[F]}$ *öt könyvet* olvasott el. $[S]$

- b. $\lambda e \exists x_a \exists n [\text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e, x_a) \wedge \text{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3]$
 \swarrow $\lambda P \forall e \exists x_t \forall x_t [P(e) \rightarrow [x_t \subseteq x_t' \wedge \mathbf{könyv}'(x_t', 5)]]$
 $\forall e \exists x_t \forall x_t \exists x_a \exists n [[\text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e, x_a) \wedge \text{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3] \rightarrow [x_t \subseteq x_t' \wedge \mathbf{könyv}'(x_t', 5)]]$

A fenti megoldás ugyanakkor azt a problémát veti fel, hogy a (17) alatti formulát egy olyan olvasási esemény létezése is igazná tenné, amelynek patiente egy könyv, ágense pedig legalább három gyerek, amely szintén nem felel meg annak, amit a beszélő a (15) alatti mondat jelentéséről gondolni szoktak. A fenti nehézségek elkerülhetők, ha a mondat jelentését a következő formában reprezentáljuk:

- (18) a. ${}_{[KT]}$ *Három gyerek* olvasott el $[V/NP_1]$
 \swarrow ${}_{[F]}$ *öt könyvet* $[NP_1]$
 ${}_{[KT]}$ *Három gyerek* ${}_{[F]}$ *öt könyvet* olvasott el. $[V]$
 \swarrow DECL $[S/V]$
 ${}_{[KT]}$ *Három gyerek* ${}_{[F]}$ *öt könyvet* olvasott el. $[S]$

- b. $\lambda e \exists x_a \exists n [\text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e, x_a) \wedge \text{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3]$
 \swarrow $\lambda P \lambda e \exists x_t [\mathbf{könyv}'(x_t, 5) \wedge P(e) \wedge \forall x_t \forall e' [P(e') \rightarrow x_t' \subseteq x_t]]$
 $\lambda e \exists x_t \exists x_a \exists n [\mathbf{könyv}'(x_t, 5) \wedge \text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e, x_a) \wedge \text{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3 \wedge \forall x_t \forall e' [[\text{elolvasott}'(e') \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e', x_a) \wedge \text{PAT}(e', x_t') \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3] \rightarrow x_t' \subseteq x_t]]$
 \swarrow $\lambda P \exists e [P(e)]$
 $\exists e \exists x_t \exists x_a \exists n [\mathbf{könyv}'(x_t, 5) \wedge \text{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e, x_a) \wedge \text{PAT}(e, x_t) \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3 \wedge \forall x_t \forall e' [[\text{elolvasott}'(e') \wedge \mathbf{\acute{A}G}(e', x_a) \wedge \text{PAT}(e', x_t') \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3] \rightarrow x_t' \subseteq x_t]]$

A fenti reprezentáció szerint tehát a (15) alatti mondat olyan olvasási esemény létezését állítja, amelynek ágense három gyerek, patiente öt könyv, és bármely olyan kontextus-beli olvasási eseményre, amelyre teljesül, hogy az ágense hasonlóképpen specifikálható, teljesül az, hogy patiente a fenti öt könyvnek része. Mielőtt azonban megmutatnánk, hogy a fenti formulából hogyan is áll elő a (15a–c) alatt feltüntetett három olvasat, teszünk egy kis

kitérőt, és megmutatjuk, hogy a fenti formulában megtestesülő stratégia olyan esetekben is a kívánt interpretációhoz vezet, amikor a fókusz összetevő egy határozott leírás, vagyis egy referenciális kifejezés, mint a (19) alatti példa esetében:

- (19) $[_{KT} \text{'Két néző'}] [_F a \text{'filmet'}] látta.$
 'A film az a dolog, amire igaz az a tulajdonság, hogy van egy olyan esemény, amelynek két néző az ágense és a fenti dolog a patiente.'

A fenti eseményleírással kompatibilis esemény kompozicionálisan a Krifka-féle keretben az alábbi módon állítható elő:

- (20) a. $látta$ [V/NP_a, NP_i]
 $[_{KT} \text{'Két néző'}] [_{NP_a}]$
 $[_{KT} \text{'Két néző'}] látta$ [V/NP_i]
 $[_F a \text{'filmet'}] [_{NP_i}]$
 $[_{KT} \text{'Két néző'}] [_F a \text{'filmet'}] látta.$ [V]
 DECL [S/V]
 $[_{KT} \text{'Két néző'}] [_F a \text{'filmet'}] látta.$ [S]
- b. $\lambda e [látta'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t)]$
 $\lambda P \lambda e \exists x_s \exists n [néző'(x_a, n) \wedge P(e) \wedge n \geq 2]$
 $\lambda e \exists x_a \exists n [látta'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge néző'(x_a, n) \wedge n \geq 2]$
 $\lambda P \lambda e \exists x_t [P(e) \wedge x_t = \mathbf{a \text{ film}'} \wedge \forall e' \forall x_t' [P(e') \rightarrow x_t' \subseteq x_t]]$
 $\lambda e \exists x_t \exists x_a \exists n [látta'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge néző'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge$
 $\wedge x_t = \mathbf{a \text{ film}'} \wedge \forall e' \forall x_t' \forall x_a' [[látta'(e') \wedge \mathbf{ÁG}(e', x_a') \wedge \mathbf{PAT}(e', x_t') \wedge$
 $\wedge néző'(x_a', n) \wedge n \geq 2] \rightarrow x_t' \subseteq x_t]]$
 $\lambda P \exists e [P(e)]$
 $\exists e \exists x_t \exists x_a \exists n [látta'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge néző'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge$
 $\wedge x_t = \mathbf{a \text{ film}'} \wedge \forall e' \forall x_t' \forall x_a' [[látta'(e') \wedge \mathbf{ÁG}(e', x_a') \wedge \mathbf{PAT}(e', x_t') \wedge$
 $\wedge néző'(x_a', n) \wedge n \geq 2] \rightarrow x_t' \subseteq x_t]]$

Informálisan, (20) azt mondja, hogy bármely, a kontextusban relevánsnak tekintett nézési eseményre, amelynek ágense egy olyan többes individuum, amely a *néző* főnév denotációjába esik, és amelynek legalább két atomi része van, teljesül az, hogy a patiente a film, ami megfelel a (19) alatti mondat jelentéséről alkotott intuitív elképzeléseknek. Ahhoz azonban, hogy a fenti típusú reprezentáció ne csak atomi individuumot denotáló fókusz-összetevők esetén állja meg a helyét, szükség van egy további módosításra. Tekintsük a következő mondatot:

- (21) $[_{KT} \text{'Két néző'}] [_F a \text{'két filmet'}] látta.$
 'A két film az a dolog, amire igaz az a tulajdonság, hogy van egy olyan esemény, amelynek két néző az ágense és a fenti dolog a patiente.'

Véleményem szerint (21) nem állja meg a helyét abban a szituációban, ahol két néző közül az egyik az egyik filmet, a másik pedig a másik filmet látta, ami arra utal, hogy amennyiben a fókusz összetevő referenciális kifejezés, akkor a mondat nem lehet kompatibilis olyan eseménnyel, amelynek a fókuszált összetevőnek megfelelő szereplője a fókusz-denotáció valódi része. A mondat csak olyan eseménnyel kompatibilis, ahol a megfelelő szereplő maga a fókusz összetevő által denotált individuum. A (21) alatti mondat denotációja tehát hasonló deriváció révén állítható össze, mint amit a (20) alatt találunk, azzal a különbséggel, hogy annak negyedik sorában a következő található⁸:

- (22) a. $[_F a \text{ két filmet}] [NP_i]$
 b. $\lambda P \lambda e \exists x_i [P(e) \wedge x_i = \mathbf{a \text{ két film}'} \wedge \forall e' \forall x_i' [P(e') \rightarrow x_i' = x_i]]$

A fenti kitérő után térjünk vissza a (15) alatti mondat interpretációjára. Ha a (18) alatti formulát összehasonlítjuk a (15) mondat lehetséges olvasataival, azt találjuk, hogy azok közül egyiknek sem feleltethető meg. Ugyanakkor az alábbiakban azt fogjuk megmutatni, hogy a (18) alatti formula egy proto-reprezentációnak tekinthető, amelyből a (15) kumulatív és két egyenkénti olvasata levezethető. Ahhoz, hogy a (15a) alatti kumulatív olvasatot megkapjuk, a (18) alatti reprezentációt azzal kell kiegészíteni, hogy az az esemény, amelynek a létezését állítjuk, nem bontható le annyi azonos struktúrájú részeseményre, amennyi atomi része a kontrasztív topik vagy az asszociált denotációját alkotó individuumnak van.

A (15b–c), valamint az ezekhez hasonló egyenkénti olvasatok előállítására a (23) alatti jelentésposztulátumot kívánom bevezetni, amelynek az a lényege, hogy ha egy adott mondat használható egy bizonyos esemény leírására, és a mondat, valamint az esemény maga megfelel bizonyos követelményeknek, akkor a mondat használható bizonyos más események leírására is, amelyek az eredeti eseménnyel meghatározott viszonyban vannak.

- (23) Ha egy M mondathoz van egy olyan e esemény, amelynek az előbbi a leírására szolgál az ige disztributív olvasata mellett, és amennyiben maga az e teljesíti az (i) pontban szereplő követelményeket, akkor ugyanez az M mondat használható egy e' esemény leírására is, amely a (ii) pontban jelzett tulajdonságoknak eleget tesz. Az alábbi formulákban e események, x és v (többes) individuumok, P eseménypredikátumok fölötti változó, R események és individuumok közötti tematikus relációk neve fölötti változó, L számok és individuumok közötti relációk fölötti változó, **ATR** pedig egy többes individuum atomi részei valamint maga az individuum között fennálló reláció.⁹

$$(i) \exists P \exists x \exists R \exists L \exists m [R(e, x) \wedge L(x, m) \wedge P(e)]$$

$$(ii) \exists x \forall v [\mathbf{ATR}(v, x) \rightarrow \exists e' [P(e') \wedge R(e', v)]]$$

A következő két formula azt mutatja, hogy (15) alatti mondat disztributív olvasatai a fenti jelentésposztulátum alapján a (18) alatti formulából hogyan vezethetők le. A (24) alatti formula megfelel a (15b) olvasatnak, a (25) alatti pedig a (15c) olvasatnak:

⁸ (19) esetében az eredeti reprezentáció sem jelent problémát, hiszen a fókuszbeli határozott leírás denotációja atomi individuum, aminek egyetlen atomi része önmaga.

⁹ Az **ATR** reláció a Krifka (1989) által definiált **ATP** relációnak felel meg.

$$(24) \exists e' \exists x_a \exists n \forall v [[\text{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3 \wedge \text{ATR}(v, x_a)] \rightarrow \exists e'' \exists x_i [e'' \subseteq e' \wedge \text{olvasott}'(e'') \wedge \wedge \text{ÁG}(e'', v) \wedge \text{PAT}(e'', x_i) \wedge \text{könyv}'(x_i, 5) \wedge \forall e''' \forall x_t' [[\text{könyv}'(x_t', 5) \wedge \text{olvasott}'(e''') \wedge \wedge \text{ÁG}(e''', v) \wedge \text{PAT}(e''', x_t')] \rightarrow x_t' \subseteq x_i]]]$$

$$(25) \exists e' \exists x_i \forall v [[\text{könyv}'(x_i, 5) \wedge \text{ATR}(v, x_i)] \rightarrow \exists e'' \exists x_a \exists n [e'' \subseteq e' \wedge \text{olvasott}'(e'') \wedge \wedge \text{ÁG}(e'', x_a) \wedge \text{PAT}(e'', v) \wedge \text{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 3 \wedge \forall e''' \forall x_a' [[\text{olvasott}'(e''') \wedge \wedge \text{ÁG}(e''', x_a') \wedge \text{PAT}(e''', v) \wedge \text{gyerek}'(x_a', n) \wedge n \geq 3] \rightarrow x_a' \subseteq x_a]]]$$

Az alábbiakban egy olyan mondatnak a szemantikai interpretációját fogjuk megvizsgálni, amelyben az asszociált szerepét egy olyan DP játssza, amely az általánosított kvantor-elmélet szerint (pl. Barwise–Cooper 1981) egy monoton csökkenő kvantort denotál. A fenti típusú DP-k szintaktikai pozíciójáról, illetve azokról, amelyek nem monoton kvantorokat denotálnak (pl. *pontosan két fiú*) nem egységesen vélekedik a szakirodalom. Míg É. Kiss (1998) szerint ezek az összetevők a mondat preverbális fókuszpozíciójában helyezkednek el, Szabolcsi (1997) azt a nézetet vallja, hogy egy úgynevezett Predikátum Operátor pozícióban vannak, amelyet nem lehet a fókusz pozícióval egyidejűleg kitölteni. Ebben a dolgozatban azt fogom feltételezni, hogy a fókusz pozícióban helyezkednek el, ugyanis szemantikai viselkedésük hasonló a fókusz szerepű összetevőkéhez. Ez azt jelenti, hogy egy fenti típusú DP-t közvetlenül ige előtti helyzetben tartalmazó mondat által megfogalmazott állítással logikai ellentmondás viszonyban áll minden olyan állítás, amely szerint a mondatnak a fókuszon kívüli része által denotált tulajdonság teljesül egy olyan többes individuumra, amelynek része lehet egy olyan individuum, amely a fenti DP denotációnak eleme.

Például, minden olyan esetben, amikor (26) igaz, minden olyan mondat, amely azt fejezi ki, hogy két autót legalább négy vagy több gyerek látott, hamisnak bizonyul.

(26) [KT 'Két autót] [F négynél kevesebb gyerek] látott.

- a. 'Két autót láttak gyerekek, és négynél kevesebb gyerek látott autót, de nem ismeretes, hogy az autók hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'
- b. 'Két olyan autó van, amelyet kevesebb, mint négy gyerek látott.'
- c. 'Kevesebb, mint négy olyan gyerek van, akik közül mindenki látott két autót.'

A korábbiakhoz hasonlóan, a szemantikai interpretáció során most is azt fogjuk feltételezni, hogy a fenti mondatban az asszociált DP nem általánosított kvantort denotál, nem is a predikátum terjedelmének nagyságát jelöli, ahogy ezt Szabolcsi (1997) javasolja, hanem egy többes individuum referenst vezet be a diskurzusba, amely a mondat által leírt esemény egy résztvevőjére utal. A (c) olvasat mutatja, hogy a fenti típusú DP-k fókusz pozícióban referenciális kifejezésként is interpretálhatóak.¹⁰

(27) alatt illusztráljuk, hogy a fenti intuíciókat hogyan lehet egy kompozicionális módon előállított formulába önteni:

¹⁰ A dolgozat lektora szerint a kvantort tartalmazó fókuszos összetevő éppen preszuppozíciós (partitívuszi) természeténél fogva képes individuumra referálni. Például a (26) alatti mondat fókusza azért tud egy konkrét gyerekcsoportra utalni, mert használata preszupponálja, hogy a gyerekek halmaza már be lett vezetve a diskurzusba (a mondat a fenti olvasatban preszupponálja, hogy volt valahány elemű gyerekcsoport, amelynek tagjai láttak autót), és maga az állítás e halmaz valamely részalmazára érvényes.

- (27) a. látott [V/NP_a, NP_I]
 \swarrow [KT 'Két autót] [NP_I]
 [KT 'Két autót] látott [V/NP_a]
 \swarrow [F 'négyenél kevesebb gyerek] [NP_a]
 [KT 'Két autót] [F 'négyenél 'kevesebb gyerek] látott. [V]
 \swarrow DECL [S/V]
 [KT 'Két autót] [F 'négyenél 'kevesebb gyerek] látott. [S]
- b. $\lambda e[\text{látott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t)]$
 \swarrow $\lambda P \lambda e \exists x_t \exists n [\text{autó}'(x_t, n) \wedge P(e) \wedge n \geq 2]$
 $\lambda e \exists x_t \exists n [\text{látott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge \text{autó}'(x_t, n) \wedge n \geq 2]$
 \swarrow $\lambda P \lambda e \exists x_a \exists m [\text{gyerek}'(x_a, m) \wedge P(e) \wedge m < 4 \wedge \forall e' \forall x_a' [P(e') \rightarrow x_a' \subseteq x_a]]$
 $\lambda e \exists x_t \exists n \exists x_a \exists m [\text{látott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge \text{autó}'(x_t, n) \wedge n \geq 2 \wedge$
 $\wedge \text{gyerek}'(x_a, m) \wedge m < 4 \wedge \forall e' \forall x_a' [[\text{látott}'(e') \wedge \mathbf{ÁG}(e', x_a') \wedge$
 $\wedge \mathbf{PAT}(e', x_t) \wedge \text{autó}'(x_t, n) \wedge n \geq 2] \rightarrow x_a' \subseteq x_a]]$
 \swarrow $\lambda P \exists e [P(e)]$
 $\exists e \exists x_t \exists n \exists x_a \exists m [\text{látott}'(e) \wedge \mathbf{ÁG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_t) \wedge \text{autó}'(x_t, n) \wedge n \geq 2 \wedge$
 $\wedge \text{gyerek}'(x_a, m) \wedge m < 4 \wedge \forall e' \forall x_a' [[\text{látott}'(e') \wedge \mathbf{ÁG}(e', x_a') \wedge$
 $\wedge \mathbf{PAT}(e', x_t) \wedge \text{autó}'(x_t, n) \wedge n \geq 2] \rightarrow x_a' \subseteq x_a]]$

A fenti formalizmus szerint, a (26) alatti mondat azt jelenti, hogy van egy olyan látási esemény, amelynek az ágense egy olyan többes individuum a *gyerek* főnév denotációjának elemei közül, amelynek kevesebb, mint négy atomi része van, patientse pedig egy olyan többes individuum, amelynek legalább két atomi része van, és amely az *autó* főnév által meghatározott félháló eleme, és bármely olyan látási eseményre, amelynek patientse egy utóbbi típusú individuum, teljesül az, hogy ágense az előbbi típusú individuum. A fenti interpretáció, véleményem szerint, megfeleltethető a mondat jelentésének.¹¹

¹¹ A tanulmány névtelen lektora szerint nem biztos, hogy a (26) alatti mondat kontrasztív topikját 'legalább két autót' értelemben kell interpretálni, egyben megjegyzi, hogy a kontrasztív topikos kifejezés által denotált függvény monotonicitását az asszociált is befolyásolja. Például az (i) alatti mondat esetében csak a 'legalább két autót' értelmezés jöhet szóba (különben a mondat nem vezethetne be alternatív állításokat), míg a (ii) alattinál a 'pontosan két autót' értelmezés látszik kívánatosabbnak:

(i) [KT 'Két autót] 'mindenki látott.

(ii) [KT 'Két autót] 'Péter látott.

Véleményem szerint a kontrasztív topik interpretációja attól is függ, hogy milyen alternatívákkal van a kontextusban szembeállítva (potenciálisan minkét olvasathoz rendelhetők alternatívák), így (26) illetve (ii) esetében a preferált interpretáció nem határozható meg a szövegkörnyezet ismerete nélkül.

3.3. Nem fókusz szerepű preverbális kvantor mint asszociált

Ebben a pontban olyan mondatok interpretációit tekintjük át, amelyekben az asszociált szerepét egy olyan kvantoros kifejezés tölti be, amely nem a fókuszpozícióban, hanem az ige előtti kvantorpozícióban helyezkedik el.

- (28) [KT 'Két gyerek] `minden könyvet elolvasott.
- *'Két gyerek olvasott könyveket és minden könyvet olvasott gyerek, de nem ismeretes, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'
 - 'Van két olyan gyerek, akik minden könyvet elolvastak.'
 - 'Minden könyv olyan, hogy két gyerek olvasta.'

A fenti mondat (proto-)jelentésének formális reprezentációját (30) alatt találjuk, amelyben ismét feltételezzük, hogy a kontrasztív topik és az asszociált DP-k a mondat által leírt esemény szereplőit nevezik meg, azaz, többes individuumokat denotálnak. A *minden könyvet* univerzális DP jelentésének leírásához a (29) alatt definiált **max** függvényt is felhasználjuk (Krifka 1989), amely egy entitások és számok közötti relációt egy számra képez le, mégpedig arra a számra, amely az adott típusú relációban álló párok második elemei közül kiválasztja a legnagyobbat, más szóval, előállítja az adott relációban résztvevő 'legnagyobb' individuum atomjainak a számát.

$$(29) \quad \forall n \forall R [\mathbf{max}(R) = n \leftrightarrow \exists x [R(x, n) \wedge \forall n' [\exists x [R(x, n')] \rightarrow n' \leq n]]]$$

- (30) a. *elolvasott* [V/NP_a, NP_i]
- [KT 'két gyerek] [NP_a]
- [KT 'két gyerek] *elolvasott* [V/ NP_i]
- `minden könyvet [NP_i]
- [KT 'Két gyerek] `minden könyvet *elolvasott*. [V]
- DEKL [S/V]
- [KT 'Két gyerek] `minden könyvet *elolvasott*. [S]
- b. $\lambda e [\mathbf{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_i)]$
- $\lambda P \lambda e \exists x_a \exists n [\mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge P(e)]$
- $\lambda e \exists x_a \exists n [\mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge \mathbf{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_i)]$
- $\lambda P \lambda e \exists x_i \exists m [\mathbf{könyv}'(x_i, m) \wedge m = \mathbf{max}(\mathbf{könyv}') \wedge P(e)]$
- $\lambda e \exists x_i \exists m \exists x_a \exists n [\mathbf{könyv}'(x_i, m) \wedge m = \mathbf{max}(\mathbf{könyv}') \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge$
- $\wedge \mathbf{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_i)]$
- $\lambda P \exists e [P(e)]$
- $\exists e \exists x_i \exists m \exists x_a \exists n [\mathbf{könyv}'(x_i, m) \wedge m = \mathbf{max}(\mathbf{könyv}') \wedge \mathbf{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge$
- $\wedge \mathbf{elolvasott}'(e) \wedge \mathbf{AG}(e, x_a) \wedge \mathbf{PAT}(e, x_i)]$

A (28a) alatti, kumulatív olvasat hiánya a fentiek alapján az univerzális determináns lexikális tulajdonságából következik. A másik két, egyenkénti olvasathoz tartozó reprezentációt a (23) alatti jelentésposztulátum alapján a (30) alatti reprezentációból vezethetjük le. A (28b) olvasathoz tartozó reprezentációt (31), a (28c) olvasathoz tartozót pedig (32) alatt találhatjuk.

- (31) $\exists e' \exists x_a \forall v [[\text{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 2 \wedge \text{ATR}(v, x_a)] \rightarrow \exists e'' \exists x_t [e'' \subseteq e' \wedge \wedge \text{olvasott}'(e'') \wedge \text{ÁG}(e'', v) \wedge \text{PAT}(e'', x_t) \wedge \text{könyv}'(x_t, m) \wedge m = \text{max}(\text{könyv}')]]]$
- (32) $\exists e' \exists x_t \forall v [[\text{könyv}'(x_t, m) \wedge m = \text{max}(\text{könyv}') \wedge \text{ATR}(v, x_t)] \rightarrow \exists e'' \exists x_a [e'' \subseteq e' \wedge \wedge \text{olvasott}'(e'') \wedge \text{ÁG}(e'', x_a) \wedge \text{PAT}(e'', v) \wedge \text{gyerek}'(x_a, n) \wedge n \geq 2]]]$

A következő pontban a fenti szemantikai interpretációs stratégia néhány következményét fogjuk áttekinteni.

4. A kontrasztív topikos mondatok interpretálhatóságának néhány kérdése

A következő két mondatot az anyanyelvi beszélők nem egyformán tartják jólformálnak:

- (33) *_[KT] *Ötnél kevesebb diák] sok könyvet elolvasott.*
 a. #‘Ötnél kevesebb diák olvasott könyveket, és sok könyvet olvastak diákok, de nem ismeretes, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a diákok között.’
 b. #‘Van olyan ötnél kevesebb diák, akik egyenként sok könyvet olvastak el.’
 c. #‘Van sok könyv, amelyek mindegyikét ötnél kevesebb diák olvasta el.’
- (34) [_{KT} *Ötnél kevesebb diák] [_F sok könyvet] olvasott el.*
 a. #‘Ötnél kevesebb diák olvasott könyveket, és sok könyvet olvastak diákok, de nem ismeretes, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a diákok között.’
 b. #‘Van olyan ötnél kevesebb diák, akik egyenként sok könyvet olvastak el.’
 c. ‘Van sok könyv, amelyek mindegyikét ötnél kevesebb diák olvasta el.’

A fenti két mondat között annyi a különbség, hogy míg a (33) alatti mondatban az asszociált DP *sok könyvet* kvantorpozícióban helyezkedik el, addig ugyanez a DP a (34) alatti mondatban a fókusz szerepét tölti be. A különbséget a hangúlyviszonyok, illetve az ige-kötő helyzete jelzik. Ugyanakkor a fenti két mondat elfogadhatósága közötti különbséget nem szintaktikai okokkal kell magyarázni, hanem azzal, hogy míg a (33) alatti mondatban a potenciálisan létező három olvasat közül egyiket sem lehet hozzárendelni, addig a (34) alatti mondatban van a három közül legalább egy megengedett olvasata, mégpedig a (34c) alatti. Vegyük észre, hogy (33)-beli mondat két DP-je nem sért meg semmiféle olyan szintaktikai követelményt, amelyek a DP-k ige előtti pozíciókban való előfordulását szabályozzák, ellentétben például a (35) alatti mondatmal. Ezt az is mutatja, hogy más jólformált mondatokban a kérdéses DP-k képesek betölteni ugyanolyan szerepeket, mint (33)-ben, amit ezt (36) és (37) illusztrálja.

- (35) *_[F] *János] mindenkít látogatott meg.*
 (36) [_{KT} *Ötnél kevesebb diák] eljöhét.*
 (37) [_{KT} *Péter] [_F sok könyvet] olvasott el.*

A továbbiakban amellet fogok érvelni, hogy az, hogy tetszőleges, kontrasztív topik és asszociált DP-ke tartalmazó mondatok a kumulatív, illetve a két egyenkénti interpretációk közül melyikkel férnek össze, két tényezőből levezethető. Az egyik a kontrasztív topik

által hordozott implikatúrával függ össze, nevezetesen azzal, hogy a kontrasztív topikos mondatok alternatív állításokat vezetnek be a diskurzusba. A másik feltétel pedig arra utal, hogy a kontrasztív topik DP-t és DP-asszociáltat tartalmazó mondatok mindig **kategorikus állításokat** (ld. Marty 1918; Maleczki megj. előtt) fejeznek ki.

A kontrasztív topik által bevezetett alternatív állításokra általában az jellemző (Büring 1997), hogy bennük a kontrasztív topik illetve az asszociált hangsúlyos összetevőjének megfelelő denotáció helyett azonos típusú szemantikai objektum szerepel. Gyuris (megj. alatt) ugyanakkor emellett érvel, hogy a fenti feltétel mellett az is szükséges, hogy a kérdéses alternatív állítások olyan események leírását tartalmazzák, amelyek nem részeseményei a mondat által leírt eseménynek. A (38) alatti mondatnak például azért van az asszociált DP-re vonatkozó egyenkénti olvasata, mert az, hogy az univerzum minden releváns eleme ágense egy-egy olyan nézési eseménynek, amelynek patiense két kiállítás, nem vonja maga után azt, hogy a fenti individuumok nem lehetnek ágensei olyan nézési eseményeknek, amelynek a patiense három kiállítás.

(38) [KT 'Két kiállítást] `mindenki megnézett.

A fenti mondattal ellentétben, a (39) alatti mondatnak az asszociáltra vonatkozó disztributív olvasata kizárná annak a lehetőségét, hogy az univerzum releváns elemei olyan nézési eseményeknek legyenek ágensei, amelyeknek a patiense két vagy annál több kiállítás. Ugyanakkor, mivel a kontrasztív topikokról, legalábbis állító mondatokban, feltételeztük, hogy individuumokat vezetnek be a diskurzusba, a (39) alatti mondatnak a fenti olvasata maga után vonná olyan nézési esemény létezését, amely olyan részeseményekből áll, amelynek a patiense egy kiállítás.

(39) *[KT 'Legfeljebb két kiállítást] `mindenki megnézett.

Mivel tehát az asszociáltra vonatkozó egyenkénti olvasatok a fenti mondat esetében nem férnek össze olyan alternatív eseményekkel, amelyeknek a létezése nem következik a mondat igazságából, ezért a (39) alatti mondatához nem is rendelhető ilyen olvasat.

Tekintsük a következő, (40)–(42) alatti mondatokat, amelyeknek kumulatív, illetve a kontrasztív topikra vonatkozó egyenkénti olvasatát elvileg nem zárna ki a fenti, alternatív eseményekre vonatkozó követelmény:

(40) [KT 'Legalább három lány] [F `két dalt] énekelt el.

- a. #'Legalább három lány énekelt dalokat, és két dalt énekeltek lányok, de nem ismeretes, hogy a dalok hogyan oszlottak meg a lányok között.'
- b. #'Legalább három olyan lány van, akik egyenként két dalt énekeltek el.'
- c. 'Két olyan dal van, amit legalább három lány énekelt el.'

(41) [KT 'Kevés néző] [F `öt darabot] látott.

- a. #'Kevés néző látott színdarabokat, és öt darabot láttak nézők, de nem ismeretes, hogy a darabok hogyan oszlottak meg a nézők között.'
- b. #'Kevés olyan néző van, aki öt darabot látott.'
- c. 'Öt olyan darab van, amit kevés néző látott.'

- (42) [_{KT} 'Legalább öt könyvet] [_F 'kevés gyerek] olvasott el.
- #'Legalább öt könyvet olvastak gyerekek, és kevés gyerek olvasott könyveket, de nem ismeretes, hogy a könyvek hogyan oszlottak meg a gyerekek között.'
 - #'Legalább öt olyan könyv volt, amit egyenként kevés gyerek látott.'
 - 'Kevés olyan gyerek van, akik legalább öt könyvet olvastak.'

A (40) alatti mondat kumulatív olvasata, amely egy bizonyos éneklési eseménynek a létezését állítja, a fenti, alternatívákra vonatkozó feltétel alapján nem zárja ki, de nem is vonja maga után más éneklési események létezését, amelyek szereplője a mondatban szereplőnél különböző számú énekes, és amelyek különböző számú dalt tartalmaznak. Hasonlóan, a (b) alatti disztributív olvasat nem tudná kizárni önmagában olyan események létezését, amelyekben különböző számú énekes énekelt egyenként két, vagy ettől különböző számú dalt. A fenti jelenség a többi példamondatban is megfigyelhető, csakúgy, mint az, hogy a kontrasztív topikra vonatkozó egyenkénti olvasattal szemben az asszociáltra vonatkozó egyenkénti olvasat létezik. A fenti három mondatban az asszociált mind fókuszpozícióban helyezkedik el, de például a fenti (38) alatti mondat mutatja, hogy az asszociáltra vonatkozó egyenkénti olvasat nemcsak akkor létezhet, amikor ez utóbbi összetevő a mondat fókusza, hanem akkor is, ha ez egy univerzális DP. A (33) alatti példa, illetve a (43) alatti ugyanakkor illusztrálja, hogy az univerzális DP-ken kívül más, kvantorpozícióban elhelyezkedő DP nem fér össze egyenkénti olvasattal:

- (43) [_{KT} 'Kevés néző] 'legalább öt darabot megnézett.
- #'Kevés néző nézett meg darabokat, és legalább öt darabot néztek meg nézők, de nem ismeretes, hogy a darabok hogyan oszlottak meg a nézők között.'
 - #'Kevés olyan néző van, aki legalább öt darabot megnézett.'
 - #'Legalább öt olyan darab van, amit kevés néző megnézett.'

A fenti példák alapján kézenfekvőnek látszik az az általánosítás, amely szerint a kontrasztív topik illetve az asszociált DP-k közül csak azok férnek össze rájuk vonatkozó egyenkénti interpretációval, amelyek képesek arra, hogy egyértelműen azonosítsanak egy (többes) individuumot, illetve azokhoz a mondatokhoz rendelhető kumulatív interpretáció, amelyekben a kérdéses DP-k közül mindkettő ilyen tulajdonságú. Ezeknek a kifejezéseknek a halmaza egyrészt magában foglalja a referenciális kifejezéseket, vagyis azokat, amelyek a magyar mondat (normál) topik pozíciójában előfordulhatnak, az univerzális DP-eket, hiszen ezek is egyértelműen tudnak azonosítani egy individuumot a diskurzusban, mégpedig a maximálisat, illetve a fókusz szerepű DP-eket, hiszen, amint ezt a 3.2. pontban megmutattuk, a fókuszálás révén a DP-k alkalmassá válnak egyedi individuumok azonosítására.

A fentiekben láttuk, hogy a fenti feltétel ugyanakkor nem elégséges ahhoz, hogy egy adott interpretáció valóban előálljon, hiszen ehhez még az is szükséges, hogy a megfelelő alternatív események léte ne következzen, de ne is álljon ellentmondásban az adott olvasathoz tartozó igazságfeltételekkel.

5. Összefoglalás

Ebben a dolgozatban a kontrasztív topik DP-ket tartalmazó mondatok interpretációs tulajdonságait, ezen belül hatóköri viszonyait, valamint az interpretálhatóság kritériumait vizsgáltuk meg.

Amellett érveltünk, hogy a kontrasztív topik DP-k és az asszociált DP-k közötti hatóköri viszonyok mindig megjósolhatók a két DP lexikális tulajdonságaiból, valamint az asszociált szintaktikai szerepéből következő szemantikai tulajdonságaiból, szemben a kontrasztív topik DP és az asszociáltját követő kvantorok közötti hatóköri viszonyokkal. Krifka (1989) nyomán bemutattuk, hogyan reprezentálhatók a kontrasztív topikos mondatok különböző olvasatai egy eseményszemantikai keretben. Amellett érveltünk, hogy a fenti mondatok lehetséges olvasatainak két követelményt kell kielégíteniük, amelyek közül az első az, hogy kompatibilisnek kell lenniük alternatív eseményeket leíró alternatív állításokkal, másrészt pedig az, hogy a kumulatív, illetve az egyes összetevőkre vonatkozó egyenkénti olvasatok csak akkor állnak elő, ha bizonyos összetevőknek lehet referenciális olvasata.

Hivatkozások

- Barwise, Jon – Robin Cooper 1981: Generalized quantifiers and natural language, *Linguistics and Philosophy* **4**, 159–219.
- Büring, Daniel 1997: *The Meaning of Topic and Focus. The 59th Street Bridge Accent*, London, New York, Routledge.
- Davidson, Donald 1967: The logical form of action sentences, in Nicholas Rescher szerk.: *The Logic of Decision and Action*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
- É. Kiss Katalin 1998a: Mondattan, in É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*, Budapest, Osiris, 17–184.
- von Fintel, Kai 1994: *Restrictions on Quantifier Domains*, doktori disszertáció, Amherst, University of Massachusetts.
- Gyuris Beáta megj. alatt: Contrastive topics and alternatives in event semantics, in Bánréti Zoltán – Kenesei István – Siptár Péter szerk.: *Approaches to Hungarian* **8**, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- van Hoof, Hanneke 2000: *The Rise in the Rise-fall Contour: Does It Evoke a Contrastive Topic or a Contrastive Focus?*, kézirat, Universität Tübingen.
- Kálmán László – Nádasdy Ádám 1994: A hangsúly, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 2: Fonológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 393–467.
- Kálmán László 2001: A mennyiségjelölők jelentéstana, a jelen kötetben.
- Kenesei István 1989: Logikus-e a magyar szórend?, *Általános nyelvészeti tanulmányok* **17**, 105–152.
- Krifka, Manfred 1989: Nominal reference, temporal constitution and quantification in event semantics, in Renate Bartsch szerk.: *Semantics and Contextual Expression*, Dordrecht, Foris, 75–115.
- Lambrecht, Knud 1994: *Information Structure and Sentence Form*, Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- Link, Godehard 1983: The logical analysis of plurals and mass terms: A lattice-theoretical approach, in Rainer Bäuerle – Christian Schwarze – Armin von Stechow szerk.: *Meaning, Use, and Interpretation of Language*, Berlin, de Gruyter, 302–323.

- Maleczki Márta 1995: A magyar főnevek és determinánsok interpretációja strukturált tartományú szemantikai modellekben, in *Néprajz és Nyelvtudomány* **36**, 199–234.
- Maleczki Márta megjelenés előtt: Information structure, argument structure, and typological variation, in Katarzyna M. Jaszczolt – Ken Turner szerk.: *Meaning Through Language Contrast: The Cambridge Papers (Pragmatics and Beyond)*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Lee, Chungmin 1999: Contrastive topic: A locus of interface evidence from Korean and English, in Ken Turner szerk.: *The Semantics/Pragmatics Interface from Different Points of View*, Oxford, Elsevier, 317–342.
- Molnár, Valéria 1998: Topic in focus: The syntax, phonology, semantics, and pragmatics of the so-called “contrastive topic” in Hungarian and German, *Acta Linguistica Hungarica* **45**, 389–466.
- Szabolcsi, Anna 1997: Strategies for Scope Taking, in Anna Szabolcsi szerk.: *Ways of Scope Taking*, Dordrecht, Kluwer, 109–154.
- Vallduví, Enric – Elisabet Engdahl 1996: The linguistic realization of information packaging, *Linguistics* **34**, 459–519.
- Marty, Anton 1918: *Gesammelte Schriften II/1: Abteilung*, Halle, Max Niemeyer Verlag.
- Scha, Remko 1981: Distributive, collective and cumulative quantification, in Jeroen Groenendijk – Theo Janssen – Martin Stokhof szerk.: *Formal Methods in the Study of Language*, Amsterdam, Mathematisch Centrum.